

Професионално ориентиране, обучение и реализация на зрително затруднени лица

Услуги, осъществявани в Националния център за рехабилитация на слепи гр. Пловдив

Професионалната реализация и трудовата заетост са едни от най-важните фактори в живота на всеки един човек в съвременното ни общество. Те са не само средство за задоволяване на финансовите нужди и целесъобразно запълване на времето, но и възможност за себеизява, повишаване на увереността, личностното развитие и изграждането на социални връзки. Това важи в пълна степен и за лицата с увреждания. Трудовата заетост за тях обаче има и допълнително, много по-широко значение. Тя ги предпазва от социалната изолация, помага им да преодолеят психологическите последици от увреждането им и подпомага пълноценното им включване в обществото.

Националният център за рехабилитация на слепи, гр. Пловдив има за своя мисия именно това социално и икономическо включване на зрително затруднените хора в обществото, като за целта се стреми да обхване всички аспекти на човешкия живот, движейки се по йерархичната система на потребностите на Ейбрахам Маслоу. Предлаганите в НЦРС услуги – обучения по основна рехабилитация, психологически консултации, юридически консултации, консултации в областта на социалната сфера, дейности за осмисляне на свободното време, професионални обучения и обучения за активно включване в пазара на труда – служат за задоволяване на личностните базови нужди, тези от сигурност, принадлежност, уважение, самоусъвършенстване и себerealизиране.

Изборът на професия е едно от най-важните решения в живота на всеки млад човек, което има много значими последици не само за самия него, но и за неговото семейство, а, в известна степен, и за цялото общество. Добрият кариерен избор трябва да отговаря едновременно на уменията, квалификацията и желанията на личността, и на спецификите, изискванията и актуалните тенденции на пазара на труда. За това е необходимо, от една страна, задълбочено себепознание (съзнатост на собствените заложи, знания, умения, личностни особености, интереси, желания), а от друга – много добра информираност за реалните възможности за обучение и работа (какви различни професии съществуват и какви качества са необходими за извършването им, какви са изискванията по отношение на квалификацията, доколко търсена е една или друга професия, какви са перспективите в развитието ѝ, какви са възможностите ѝ за практикуване от зрително затруднени лица). Целта на професионалното ориентиране, предоставяно на младите зрително затруднени лица в НЦРС, е да помогне на детето/младежа и неговите родители да направят добър избор на професия, който да отговаря

едновременно на способностите и желанията на зрително затруднения потребител, на наличните ресурси, на изискванията на пазара, на перспективите за намиране на работа, на неговите умения и възможности и от гледна точка на спецификата на зрителното му затруднение.

Професионалното ориентиране може да се извършва под различна форма, в зависимост от индивидуалните предпочитания и нужди:

- ✓ • индивидуално със зрително затрудненото детето/младеж;
- ✓ • със зрително затрудненото детето/младеж и неговото семейство (тук се работи съвместно с родителите, като целим подкрепяща семейна среда);
- ✓ • с група от зрително затруднени деца/младежи – ученически клас, приятелски кръг и пр.

Основните дейности на професионалното ориентиране са:

- ✓ Информирание: предоставяне на значима и актуална информация за вземане на решения в образователен и професионален план;
- ✓ Оценяване: използване на психологически тестове и игрови методи за установяване и оценка на професионално значимите качества, интересите, предпочитанията, ценностите на детето/младежа, факторите на неговото обкръжение;
- ✓ Съветване: даване на предложения и препоръки на децата/младежите и техните родители относно избора на учебно заведение и професия;
- ✓ Консултиране: разработване на програма за професионално и кариерно развитие на детето/младежа;
- ✓ Тренинг за умения: развиване на умения за себеопознаване, планиране на професионалното развитие, себепредставяне и себеутвърждаване, общуване, ефективно учене;

Индикаторите за професионалното ориентиране се разделят на 3 нива:

- ✓ Личностни – желание за придобиване на умения за дадена професия, реалистична оценка на вече наличните професионални умения, ниво на уменията за независим живот
- ✓ Микро ниво – родителска подкрепа, приятелска среда, образователна институция
- ✓ Макро ниво - достъп до информация за професионално ориентиране, публичност и достъп до добри практики на работещи лица със зрителни увреждания, съответствие между тенденциите на пазара на труда и професионалната ориентация

Незаменим помощен метод в професионалното ориентиране на зрително затруднения младеж е SWOT анализът. Това е класически метод за стратегическо планиране и управление, и в същото време абревиатура, зад която стоят следните понятия: Strength (Плюсове, силни страни), Weaknesses (Минуси, слаби страни), Opportunities (Възможности), Threats (Опасности, заплахи), всичките четири от които се разглеждат съвместно със зрително

затруднения младеж във връзка с вътрешната му и външната среда. За плюсовете във вътрешната среда се отговаря на въпросите – В какво съм добър? За какво ме хвалят? В какво се отличавам? За минусите във вътрешната среда разсъждаваме над: Липсва ли ми нещо? Какво мога да направя по-добре? Какви са критиките спрямо мен? Кои са навиците/характеристиките, които ми пречат? Обсъждайки възможностите, които вътрешната среда дават на зрително затруднения младеж, анализираме съвместно с него трансформирането на силните му страни във възможности; възможностите, които има, въпреки слабите си страни; организационните възможности; какви промени може да предизвика в личния си живот, за да си осигури възможности; работи ли по всички цели, които ще предоставят възможности за развитие? Ключът към попълване на графа Заплахи е да не забравяме, че заплахата е опасност само, ако не се справим с нея. Задаваме следните въпроси: кои са пречките, пред които си изправен, дали някоя от твоите слабости са достатъчно значими, за да застрашат цялостния ти успех?

След като съвместно със зрително затруднения младеж завършим неговия SWOT анализ, последната стъпка е да определим и предприемем съответните действия за създаване на възможности и намаляване на заплахите.

Следващата крачка по пътя към професионална реализация е да представим през младия зрително затруднен човек възможностите за професионална реализация, не забравяйки да подчертаем, че пазарът на труда не е константа, а непрекъснато динамична величина, особено в съвременния ни свят. Представяме традиционните за зрително затруднени лица професии, за които има съвременни средства за популяризиране и продажба - производство на сувенири, накити, изделия на ръчното художествено творчество от глина, естествени материали – вълна, камъни и пр., и актуалните/дигитални начини за неговото реализиране – онлайн продажби и реклама, ползване на социални медии и пр.; в сферата на музикалното изкуство, в сферата на услугите - дребни ремонти, цветарство, масажи, ръчно плетиво, в сферата на индустрията – производството на леката и тежка промишленост; селскостопански труд; професии на средния специалист; информационно и административно обслужване; интелектуалните професии.

Друг етап от съвместната ни работа в НЦРС е обсъждането със зрително затруднения младеж и родителите му на различните форми, чрез които той/тя може да преследва професионална реализация, като задълбочено се спираме на предимствата и недостатъците на всяка една от тях - самонаемане/стартиране на собствен бизнес, стажантство, работа в държавни и общински структури, работа в специализирано предприятие, работа в частния сектор, неформални методи – без юридическа форма и регламентиран работодател/работно време – „работа на парче“.

Неизменна част от консултациите, които предоставяме на младите зрително затруднени лица, са тези, свързани с юридическите и законовите аспекти на тяхната професионална

реализация, както и правните норми, чрез които те са легализирани. Предоставяме информация за облекченията и стимулите за хората с увреждания – данъците и данъчните облекчения, урегулирани в Закон за данъците върху доходите на физическите лица. Много е важно също така лицата с увреждания да са наясно с преференциите за работодателите, които държавата предоставя, ако последните наемат на трудов договор лице с увреждане – това е важен момент от комуникацията с потенциалните работодатели и още един довод, който може да бъде използван по време на процеса по кандидатстване за работа. Сред тях са данъчни облекчения и преференции (Закон за интеграция на хората с увреждания и Правилник за прилагане на ЗИХУ), квотният принцип (ЗИХУ), субсидирането на откриване на нови работни места (Закон за насърчаване на заетостта; Национална програма за заетост и обучение на хора с увреждания), финансиране на приспособяването и оборудването на работното място (ЗИХУ).

След всички тези подготвителни сесии по професионално ориентиране на младите хора със зрителни затруднения, пристъпваме към отговор на въпроса – „А сега накъде?“ и е време заедно с тях да съставим план за действие. Младежът е определил каква кариера иска да преследва, ред е да реши как точно трябва да се подготви за нея. На тази стъпка разглеждаме:

- ✓ Продължаващото обучение и ученето през целия живот (висша, полувисша форма на образование, курс за придобиване на професионална степен)
- ✓ Обучения по ключови компетенции (език, компютърна грамотност, технически умения за работа с машини, уреди)
- ✓ Придобиване на допълнителни квалификации или преквалификации
- ✓ Мотивационни курсове
- ✓ Курсове/занимания за психологическо подпомагане

Националният център за рехабилитация на слепи като организация, предоставяща всеобхватни услуги, насочени към физическата, социална и трудова рехабилитация и интеграция на зрително затруднените лица от цялата страна, предприема дейни мерки по осигуряване на професионално обучение, консултиране, мотивиране, ориентиране и съветничество на своите потребители.

От 2002 г. НЦРС започна работа по програма за обучение по тапицерство на зрително затруднени. Програмата се осъществи с финансовата подкрепа на Фондация “Соннехеердт” – Холандия. През 2003 г. бяха обучени 5 зрително затруднени тапицери, трима от които се реализираха на трудовия пазар.

През 2006 г. НЦРС разработи учебни програми, кандидатства и получи лиценз за предоставяне на професионално обучение на зрително затруднени лица в 10 професии – текстообработка, офис-секретари, програмиране, социални дейности, ръчно художествено плетиво, козметика, тапицерство, цветарство, озеленяване, акордърство.

Проведените до 2022 г. курсове за професионално обучение са както следва:

- ✓ Два курса по ръчно плетиво с продължителност по 3 месеца – първа професионална степен.
- ✓ Три курса по тапицерство с продължителност по 6 месеца – втора професионална степен.
- ✓ Два курса Текстообработка с продължителност по 3 месеца – първа професионална степен.
- ✓ Два курса „Офис секретари“ с продължителност по 6 месеца – втора професионална степен.
- ✓ 10 курса за масажисти – част от професия „Козметик“ по 6 месеца.

След завършване на обучението по професия и/или средно/висше образование, консултираме нашите потребители относно методите за търсене на професионална реализация, които са най-подходящи за тях с оглед личните им предпочитания и възможности, степен или липса на остатъчно зрение, възраст, предпочитание за вид на търсената заетост и пр. Обсъждаме с тях предимствата и недостатъците на:

- ✓ Регистриране в Дирекция Бюро по труда – в които работят медиатори - специалисти по трудова заетост на хора с увреждания
- ✓ Частни трудови борси – регистрацията е обвързана с първоначална такса и понякога определен процент от първата заплата. Те имат голям стимул да намерят работа на регистрираните в тях лица.
- ✓ Онлайн базирани кариерни мрежи – jobstiger, jobs.bg, zaplata.bg и др.
- ✓ Интернет-базирано търсене – сайтовете на общински и държавни структури, в които се обявяват конкурси за свободни работни места; също така големи търговски вериги и производители

В случай, че зрително затрудненият младеж не желае да има работодател, а да работи „за себе си“, дискутираме с него стартирането на собствен бизнес, като акцентът отново е на SWOT анализа и основни понятия от маркетинга, финансите, законодателството. Обсъждаме практическите стъпки по регистриране на фирма:

- ✓ ЕТ или ЕООД – тук съвместно разсъждаваме върху следните въпроси
 1. Каква точно е дейността, която смятам да извършвам?
 2. Какъв годишен доход прогнозирам, че ще получавам?
 3. Сам ли ще работя или а priori имам съдружници?
 4. Какви ще бъдат основните ми клиенти?
 5. Работя ли на друго място и възнамерявам ли да го напусна, за да се занимавам изцяло с бизнеса си?
 6. Имам ли достатъчно (легални, разбира се) средства, за да стартирам и поддържам известно време бизнеса си?

- ✓ Финансиране от Агенцията за хората с увреждания – Методика за финансиране на проекти за самостоятелна стопанска дейност – 20 000 лв
- ✓ Маркетинг микс на фирма
- ✓ Мисия, цели, стратегии
- ✓ Анализ на пазарните възможности
- ✓ Ценова политика
- ✓ Избор на ценови цели
- ✓ Избор на ценови стратегии
- ✓ Основни методи на ценообразуването
- ✓ Комуникационна политика
- ✓ Реклама

След като зрително затрудненият младеж е взел решение къде, как и каква трудова заетост ще търси, преминаваме с него към следващата стъпка, а именно практическата подготовка за това. Неизменна част от процеса по кандидатстване за работа е изготвянето на автобиография (CV), представляваща документа, с който заявяваме пред работодателя желанието си да кандидатстваме по обявената от него свободна работна позиция и изброяваме критериите, на които отговаряме и които ни правят подходящи кандидати за нея. С нашите потребители дискутираме какво е автобиографията – документ, съдържащ хронологично подредени нашите лични данни, образование и допълнителна квалификация, професионален опит, твърди и меки умения. Обсъждаме и какво НЕ е тя, как трябва да бъде таргетирана спрямо всяка конкретна позиция, за която кандидатстваме, и каква бланка да използваме за оформянето ѝ. Съществен момент от този етап при работата ни със зрително затруднени младежи е въпросът дали да включим или не информация за зрителното увреждане, и да наблегнем върху задължителния финален прочит от страна на зрящ четец.

Друг документ, който много често бива изискван от страна на работодателите, и за изготвянето на който подготвяме нашите зрително затруднени потребители, е мотивационното писмо. Представяме същността на мотивационното писмо - много добра възможност на кандидата да представи творчески, агресивно и убедително своите силни страни, каква е целта му - да покажем на работодателя, че имаме предимства пред другите кандидати за работа, да посочим конкретни примери на нашите умения и опит – как точно сме ги прилагали на предишната ни работа; да посочим с какво точно може да допринесем за успешната си работа на длъжността, за която кандидатстваме (работодателят повече се интересува с какво уменията ни ще допринесат за успеха на цялата фирма); да уточним или допълним информация от автобиографията; да посочим добри мотиви, поради които кандидатстваме точно на тази работа; да направим добро впечатление пред работодателя, за да получим покана за интервю. Какво търсят работодателите в мотивационното писмо - отговаря ли кандидата и в каква степен на изискванията за даденото работно място – образование, трудов стаж, опит и

умения; в каква степен това, което е работил преди, се доближава до работата за която кандидатства; дали предварително е проучил фирмата, в която кандидатства; какво го привлича в обявената работа – личната мотивация за кандидатстване в тази фирма, за тази позиция; с какво ще допринесе за работата и с какво тя ще спомогне за неговия професионален опит. Разглеждаме примери за успешни и неуспешни мотивационни писма, и обучаваме практически, под наше ръководство, зрително затруднения младеж да напише добро такова, кандидатствайки за желана от него работна позиция.

След успешно преминал етап на кандидатстване по документи, подготвяме потребителя на НЦРС за явяване на интервю пред работодател. Тук отново имаме множество теми за дискусия и анализ. Подчертаваме нуждата от предварително запознаване с сестството на компанията/работодателя и естеството на желаното работно място, тъй като това са част от въпросите, които неминуемо ще бъдат дискутирани в неговия ход; маршрут до мястото на интервюто – откъде ще е най-удобно да мине, да се отчете трафика, колко време ще в е нужно, препятствия по пътя; въпросът за зрителното увреждане; присъствието на зрящ придружител/куче-водач – зависи от интервюиращия. Ако е организация за/на хора с увреждания – съобщаваме, че ще сме с куче-водач още когато ни поканят за интервю. Ако е място, на което сме препоръчани от трето лице, или интервюиращият ни е познат – също предупреждаваме, като обясняваме необходимостта от него. Обсъждаме подготовката на външния вид – облекло, обувки, аксесоари (чадър, чанта за лични и тоалетни принадлежности), коса, нокти, грим, бижута; типови въпроси на интервю - Защо сте тук? Можете ли да бъдете полезна на фирмата и с какво? Какъв човек сте? Какво ви отличава от другите кандидати? Какво заплащане очаквате?; подготовка за въпроса „Как твоето увреждане ще ти позволи или попречи да извършваш служебните си задължения“ – възможни проблеми и решенията им. Дават се конкретни съвети към изказа – бъдете конкретни, подчертавайте предимствата си, подгответе си терминологията спрямо работното място и сферата, ПОЗИТИВНИ - избягвайте всички изречения, които започват с "не" , НЕ НАЗОВАВАЙТЕ конкретно число за очакваната заплата, не критикувайте бившите си началници и колеги; Ако попитат дали вие имате въпроси - Можете да попитате например как обикновено преминава един работен ден за служител на вашата длъжност, съществуват ли във фирмата форми и програми за обучение и квалификация на персонала, кога най-късно бихте могли да очаквате отговор и може ли вие да се обадите след тази дата, в случай, че не са се свързали с вас... Когато стане ясно, че интервюто е приключило, не забравяйте да благодарите за проявеното внимание.

Поведение след интервюто - на следващия ден да изпратите кратък мейл до работодателя. В него можете да потвърдите интереса си към обявеното работно място (който нищо чудно да се е повишил след събеседването), да споменете отново силните си страни и демонстрирате увереност, че можете да се справите с работата. Както и още веднъж да

изкажете благодарност за отделеното време и внимание.

Особено важна тема за зрително затруднените ни потребители, още повече в контекста на интервютата за работа, които им предстоят, е невербалната комуникация. Тя е естествена за зрящите и за късно ослепелите, но съвсем нова вселена за сляпородените. Невербалните послания съставляват цели 80 процента от първите впечатления за човека. Те са ясни знаци за вътрешното му състояние и за неизказаните му чувства и мисли.

Невербалното поведение представлява съвкупност от невербални знаци (целенасочено предаване на невербална информация) и невербални сигнали (те излъчват информация, независимо от желанието на човека да я сподели или не), в които се комбинират съзнателни и несъзнателни характеристики, отчасти вродени, а отчасти и придобити в резултат на възпитанието и образованието, най-вече в ранното детство. В консултациите със зрително затруднените ни потребители преминаваме през основните елементи на невербалната комуникация - език на тялото, позиция на главата, позиция на тялото, мимики и жестове, изрази на лицето, жестове на дланта, ръкувания, жестове с две ръце, докосвания на лицето, бариери с ръце, бариери с крака, копия и огледални образи, блайндизми, дистанция – интимна, лична, социална, публична зона, тон на гласа. Всички те са фактори, които могат да подсилат или напротив – да неутрализират доброто впечатление, което зрително затрудненият кандидат за работа би оставил у събеседника си – работодателя.

Като обобщение на всичко гореизложено можем да изведем извода, че кариерното консултиране и ориентиране на младите хора със зрителни затруднения не се свежда само до избора на професионално училище или университет. Професионалното развитие на детето започва от най-ранна възраст и продължава през целия училищен период - с нещата, на които семейната среда го учи, с решението дали да бъде записано в детска градина и каква да бъде тя, дали да учи английски, балет, пиано, дали да спортува, с избора и завършването на всяко от учебните заведения, с решението до кое образователно ниво да стигне. Не по-малко важна част от подготовката за трудова кариера е изграждането на трудовите ценности, онези нагласи и умения, които помагат или пречат на човека да открива и развива способностите си, да придобива нови знания и да извлича максимална полза от тях, да планира целенасочено и разумно своя жизнен път, да постига успешно целите си. Националният център за рехабилитация на слепи е поел за своя мисия да бъде до своите потребители във всеки един от тези етапи и да оказва професионална подкрепа, сътрудничество, консултиране и обучение в стъпките на житейския им и професионален път.

Вероника Кертикова-Тъпчева

Експерт Трудово посредничество и медиация

Национален център за рехабилитация на слепи, гр. Пловдив